

УДК 81'373.612.2:355.01: [808.53:616-036.21
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/42-2-13>

Любов ЛЕТЮЧА,
orcid.org/0000-0002-0481-850X
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання
Університету Григорія Сковороди в Переяславі
(Переяслав, Київська область, Україна) letinna@ukr.net

ФРЕЙМОВА ОРГАНІЗАЦІЯ МЕТАФОРИЧНОЇ МОДЕЛІ «ВІЙНА» (на прикладі «пандемічного» інтернет-дискурсу)

Пандемія коронавірусної інфекції і введення обмежувальних заходів спричинили незвичне перетворення суспільного життя в усіх його проявах і дали імпульс мовній продуктивності, а також прискореному темпу мовних процесів. Стаття присвячена аналізу сучасного медіамовлення як основного фіксатора мовних результатів глобального явища COVID-19. Вивчення метафорики «пандемічного» українського та російськомовного інтернет-дискурсу 2020–2021 років засвідчило домінуючу роль метафоричної моделі (М-моделі) «Війна». Метою пропонованого дослідження стало визначення фреймової організації метафоричної моделі «Війна», що зумовило такі завдання: визначення основних фреймів, субфреймів, слотів, властивих метафоричній моделі «Війна», виявлення засобів їхньої актуалізації в «пандемічному» інтернет-дискурсі. Як метод досягнення мети був обраний фреймовий аналіз, який все частіше використовується у практиці лінгвістичних досліджень як такий, що пояснює процес організації мовної бази даних людини. Проаналізовані метафоричні медіатексти, що відображають механізми категоризації й освоєння колективною мовною свідомістю інформації про нову реальність – коронавірусну інфекцію, виявили значущість військової метафори в тематичних сферах і жанрах сучасного медіадискурсу, пов'язаних із пандемією коронавірусу. Зібраний матеріал показав, що військова метафора реалізується в моделі, у якій задіяні такі фрейми: «Суб'єкт війни», «Об'єкт ведення війни», «Військові дії», «Результат війни». Базою для утворення метафоричної моделі «Війна», що протиставляє двох суб'єктів військових дій (людина і коронавірус), володіє сильним прагматичним потенціалом, стало колективне сприйняття коронавірусної інфекції і війни як негативного феномену, якому необхідно активно протидіяти. У рамках дослідження представлена фреймова модель метафори «Війна» як найбільш узагальнений патерн організації знання про коронавірусну інфекцію.

Ключові слова: військова метафора, фрейм, слот, прецедентний феномен, «пандемічний» медіадискурс.

Liubov LETIUCHA,
orcid.org/0000-0002-0481-850X
Candidate of Philology, Assistant Professor,
Assistant Professor at the Department of Foreign Philology, Translation and Teaching Methodology
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav
(Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine) letinna@ukr.net

FRAME ORGANIZATION OF THE METAPHORICAL MODEL OF “WAR” (exemplified by the “pandemic” internet discourse)

The pandemic of coronavirus infection and restrictive measures caused an unusual transformation of public life in all its manifestations have given impetus to language productivity as well as an accelerated pace of language processes. The article analyses modern media broadcasting as the main container for language changes caused by such global phenomenon as COVID-19. The study of metaphors of «pandemic» Ukrainian and Russian Internet discourse in 2020–2021 has proved a dominant role of the metaphorical model (M-model) of “War”. The purpose of the research is to find out the frame organization of the M-model of “War”, which includes the following tasks: to study main frames, subframes, and slots typically used in the M-model of “War” and find out the ways they are represented in the “pandemic” Internet discourse. Frame analysis was chosen as a method for achieving the purpose, which is increasingly used in the practice of linguistic research as the one that explains the process of organizing a human language database. The analyzed metaphorical media texts, which reflect the mechanisms of categorization and understanding of information about a new reality – coronavirus infection by the collective language consciousness, have revealed the importance of military metaphor in the thematic areas and genres of the modern media discourse related to the coronavirus pandemic. The collected data have shown that the military metaphor is realized in the model which involves the following frames: “Subject of War”, “Object of War”, “Military Actions”, and “Result of War”. The basis for the formation of the M-model of “War”, which opposes the two subjects of hostilities (man and coronavirus) and has a strong pragmatic potential, is a collective understanding of the viral infection's crown

and a war as a negative phenomenon to resist. The study presents a frame model of the metaphor "War" as the most generalized pattern that organizes knowledge about coronavirus infection.

Key words: *military metaphor, frame, slot, precedent phenomenon, "pandemic" media discourse.*

Постановка проблеми. Новий соціальний досвід, пов'язаний із викликами коронавірусу, зумовив потребу в осмисленні цього прецедентного феномена крізь призму метафори. У передмові до перекладу книги Дж. Лакоффа і М. Джонсона «Метафори, якими ми живемо» редактор А. Баранов зазначає: «Висловлювалися гіпотези про зв'язок метафор із кризовим станом свідомості, із проблемною ситуацією і з пошуком рішень проблеми», далі підтверджує зв'язок метафори із «кризовим» мисленням (Лакофф, Джонсон, 2004: 17–18). Без сумніву, період пандемії належить до «кризових», тому наш дослідницький інтерес був спрямований на метафоричні медіаконтексти 2020–2021 рр., що відображають механізми категоризації і освоєння колективною мовною свідомістю інформації про нову реальність – коронавірусну інфекцію.

Дж. Лакофф і М. Джонсон зазначають, що метафори існують у свідомості, оскільки людське мислення метафорично за своєю природою: «Наша повсякденна понятійна система, у рамках якої ми думаємо і діємо, по суті своїй метафорична» (Лакофф, Джонсон, 2004: 25). Метафора ґрунтується на тілесності розуміння, а людина сприймає більш складну реальність за допомогою інших, уже знайомих їй, більш простих, переважно матеріальних сутностей.

Аналіз досліджень. Питання впливу коронавірусної хвороби на матеріалі окремих мов та в зіставному мовознавстві активно порушується низкою мовознавців. У вітчизняних мовознавчих студіях маємо низку досліджень, присвячених впливу пандемії COVID-19 на мову: новотвори періоду пандемії (Т. Весна, Л. Довбня, Т. Телецька, І. Хлистуна та інші), «коронавірус» як прецедентна одиниця (Є. Юхно), концепт ПАНДЕМІЯ на матеріалі текстів англійських засобів масової інформації (Є. Катерміна, Є. Яченко, Є. Гуляєва, Ю. Ключіна й інші), запозичення часу пандемії (О. Кобзар), мову реклами в часи пандемії проаналізовано у праці Л. Ходи.

Мета статті. Вивчення метафорики «пандемічного» україномовного та російськомовного інтернет-дискурсу засвідчило домінуючу роль метафоричної моделі (далі – М-модель) «Війна». Метою пропонованого дослідження є визначення фреймової організації М-моделі «Війна». Мета дослідження зумовила такі завдання: визначити основні фрейми, субфрейми, слоти, властиві

М-моделі «Війна»; виявити засоби їхньої актуалізації в «пандемічному» інтернет-дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Завдяки чіткості початкових посилань, їхнього практичного застосування фреймова теорія все частіше використовується у практиці лінгвістичних досліджень. У лінгвістиці фреймом називають «структуру чи каркас, який охоплює та вміщує в собі мовні та позамовні знання про поняття та стереотипні ситуації, що виникають у житті людини» (Тишко, Коцюк, 2009: 398). Це когнітивний механізм, який регулює «процеси сприйняття і мислення, що базуються на збережених у <...> пам'яті матеріалізованих, численних запам'ятованих структурах даних, за допомогою яких людина усвідомлює зорові образи (фрейми візуальних образів), розуміє слова (семантичні фрейми), міркування, дії (фрейми-сценарії), висловлення тощо» (Мінський, 1979: 124). Фреймовий аналіз застосовується для виявлення понятійних сфер, найбільш залучених у процеси метафоричного переосмислення, та використовує поняття «субфрейм», розуміє під ним «частину фрейму» (Шейгал, Желтухина, 2000: 146) або «підструктуру фрейму» (Джигарханов, 2004: 24). Субфрейм також має своє ім'я, назву та представлений слотами (відповідні тематичні групи), які, у свою чергу, наповнені мовними елементами, які їх реалізують.

Аналіз дослідницького матеріалу дозволив виявити домінуючу метафоричну модель, яка формує уявлення про події, пов'язані з COVID-19: «пандемічний» медіадискурс 2020–2021 рр. характеризується насамперед низкою метафор, пов'язаних із військовою тематикою. Метафоричні контексти ґрунтуються на очевидній схожості: «пандемія – війна», «коронавірус – ворог», що протиставляє двох суб'єктів військових дій: людину і коронавірус.

Аналіз текстового матеріалу свідчить про те, що найбільш затребуваними видами концептуальної військової метафори в медіадискурсі, пов'язаному з коронавірусом, є такі фрейми і субфрейми.

1. «Суб'єкт війни»: «Людські ресурси»

Головний суб'єкт війни, що протистоїть коронавірусній інфекції, – людина, люди, людство. Варто зазначити, що військових метафор із лексемами «людина», «люди» у проаналізованому нами матеріалі не траплялося. Натомість досить активно в цій ролі фіксується лексема «людство»,

що пояснюється, на нашу думку, світовою масштабістю COVID-19:

Людство веде безпрецедентну глобальну війну, в якій у нас спільний ворог – новий вірус («Українська правда», 21 березня 2020 р., 13:24). «Людство перебуває у стані війни», – наголошують знову і знову державні лідери. – Проти невидимого, але дуже сильного ворога розміром лише 0,1 мікрметри («Політика і суспільство»). «Человечество борется с общим врагом – коронавирусом, поэтому все войны нужно поставит на паузу», – увещевал в конце марта генсек ООН (Ксения Гогитидзе. «Би-би-си». 3 июня 2020 г.).

Водночас суб'єкт війни активно представлений субфреймами. Субфрейм «Людські ресурси» заповнюється організуючими елементами / слотами лікар, лікарка, медик, медичний працівник, медсестра, жінка, герой, солдат, воїн тощо:

Президент Володимир Зеленський закликав у День медичного працівника подякувати справжнім героям боротьби з пандемією – лікарям («Суспільство», 20 червня 2021 р., 14:57). <...> Але все ж найбільшим випробуванням вона стала для медицини, у тому числі – для лікарів та лікарок, які з першого дня знаходяться на передовій боротьби з COVID-19 (UNFPA Україна, 8 жовтня 2020 р.). Медпрацівники – ті, хто бореться з пандемією на передовій, – помирають швидкими темпами («Досі вчимося жити і працювати в умовах карантину», 25 березня 2021 р.). Медичні працівники стали справжніми героями, які щодня входять у вогнища інфекцій усвідомлюючи усю небезпеку для себе (Українське лікарське товариство у Львові. Офіційний сайт. 20 червня 2020 р.). Пандемія COVID-19 напмила нам о том, что медсёстры, врачи и другие медработники не просто играют ключевую роль в защите нашей безопасности и здоровья (“Forbes”, 14 июня 2020 г.). Пандемия коронавируса – первая в истории мировая война, в которой большинство солдат – женщины <...> Это совершенно новый образ медицинской работницы на войне – не добрая сестричка солдата, а израненный воин (URL: <https://kkbbd.com> > 2020/04/04).

Отже, наведені приклади продемонстрували, що метафора, в основі якої лежить згорнутий аналіз ситуації, стає моделлю дійсності, у якій все людство у війні з коронавірусом представляють «рядові», які вчиняють великий подвиг у боротьбі з пандемією.

Водночас ці ж «рядові» активно репрезентують субфрейм «Зона бойових дій» фрейму «Військові дії»: *Поле битви стали лікарі, а солдатами*

наші медичні працівники («Українська правда», 21 березня 2020 р., 13:24).

Суб'єктом, що протистоїть людині в боротьбі з пандемією, є коронавірус, коронавірусна інфекція, Ковід-19, ковід, COVID-19, коронавірус SARS-CoV-2. Поняття «вірус» і його видові ідентифікатори включаються у сценарій, який передбачає низку послідовних військових дій: *коронавірус атакує, наступає, оточує, веде війну проти людства* тощо:

Коронавірус атакує Буковину: добова кількість нових хворих знову збільшується («Молодий буковинець», 19 серпня 2021 р., 22:06). Коронавірус наступає: з'явилася онлайн-карта закритих через пандемію країн (Візіком). Коронавірус окружає: в соседних регионах выявлены новые случаи заражения («Общество», 28 марта 2020 г., 17:47). «Коронавирус – мировая война против человечества», – считает Сергей Переслегин (AbsolutTV.ru).

Образ ворога асоціюється в засобах масової інформації не тільки з людським обличчям: він також представлений у вигляді страшного звіра, від якого ризикують загинути всі земляни:

Сидить, неначе повмирала, бо бродить світом страшний звір.

Він непомітний, але жвавий, – роззявши рота – залетить.

І вмить розмножить, лукавий, Найперш – легені не щадить.

Корону має та потвора, Землянам ви роком стає (Енергодар City, 26 березня 2020 р., 18:36).

2. «Об'єкт ведення війни»: «Локус війни». «Військові споруди»

Водночас лексема *коронавірус* транслюється і як об'єкт ведення війни: *Соціологічні опитування свідчать, що станом на кінець березня 2020 р. більшість українців підтримували жорсткі заходи щодо боротьби з коронавірусом (Вікіпедія). Війна з коронавірусом – Україна йде своїм шляхом (URL: <https://p.dw.com/p/3bSst>).*

Субфрейм «**Локус війни**» у відібраних метафоричних контекстах характеризується тим, що в поле метафори втягуються величезна кількість топонімів і слів з семантикою простору: *планета, Земля, Європа, Україна*, наприклад: *Мирная жизнь планеты Земля неожиданно нарушена вторжением чудовищных вирусов, которые уничтожают всё, с чем соприкоснутся – и живое, и неживое (Википедія). Державні установи України атакує вірус (Укрінформ, 5 травня 2020 р., 10:39). Но и в Европе коронавирус предпринимает попытки «контрнаступления», что вызывает тревогу и разговоры о приходе «второй*

волны» <...> («Радіо Свобода», 30 липня 2020 р.). *Дельта-штам коронавірусу може атакувати Україну із Заходу* («Слово і діло», 30 червня 2021 р., 02:30). *Коронавірус атакує на західному напрямку* («Голос України», 19 лютого 2021 р.).

Заповнення субфрейму «Військові споруди» забезпечується лексеєю «коронавірус» та її текстовими синонімами і реалізується в синтагматичному і парадигматичному зв'язку зі словами *бастіон, штаб, блокпост, шпиталь*:

В Івано-Франківській області через складну епідситуацію з COVID-19 біля низки населених пунктів встановили 16 карантинних блокпостів, щоб стримати поширення коронавірусу (Hromadske, 21 лютого 2021 р., 22:58).

Тернопільська міська рада створила Штаб для боротьби з коронавірусом для ухвалення рішень в умовах загрози епідемії коронавірусної інфекції COVID-19 (Прес-служба). Прем'єр-міністр заявив, що «кожне підприємство, кожен громадянин, кожен квартал зобов'язаний стати бастіоном на шляху поширення епідемії» (URL: <https://p.dw.com/p/3bSst>). Північноатлантичний Альянс підтримав зусилля Люксембургу в боротьбі з пандемією коронавірусу COVID-19 та розгорнув польовий шпиталь (Укрінформ, 1 квітня 2020 р., 00:39).

3. «Військові дії»: «Зона бойових дій». «Види та характер бойових дій»

Фрейм «Військові дії» метафорично трансформує субфрейми, що позначають зону бойових дій, види, характер, масштаб військових подій. Субфрейм «Зона бойових дій» організовується слотами: *поле бою, передова лінія* тощо. Метафори, що стосуються субфрейму, вказують на те, що сучасні умови роботи лікарів та медичних працівників представлені як військові:

Українські лікарі на передовій боротьби з COVID-19 (ЮНІСЕФ, 11 червня 2020 р.). *Лікарі висловилися за введення повного локдауну в Україні: «хворі лежать, як на полі бою»* (РБК-Україна, 2 квітня 2021 р., 11:49). *Врачі тепер будто герої с поля боя* («Новая газета», 13 мая 2020, 13:30). Як бачимо, медійні репрезентації підкреслюють те, що лікарі працюють в абсолютно нових для них умовах суворої реальності.

Згідно з медійними репрезентаціями, ворог-коронавірус веде активні наступальні дії (субфрейм «Види та характер бойових дій»). Представлені в текстах і види та характер військових дій: *удар, бій, битва, відсіч, оборона, атака*. Слот «Удар» актуалізується в дискурсі за допомогою дієслів зі значенням «бити». Відзначимо широке використання метонімії, оскільки удар пандемії

асоціюється з нападом на людей, що сприяє створенню образу війни загалом:

А під час пандемії жінки, які становлять більшість у соціальній сфері та сферах освіти й охорони здоров'я, опинилися під найбільшим ударом у часи пандемії (URL: <https://ne-np.facebook.com>). *Однак агресивний збудник SARS-CoV-2 атакує не тільки легені, але й серце, нерви, мозок, судини, нирки та шкіру* («Політика і суспільство», 29 липня 2020 р.). *Но держать оборону удаётся: медики ежедневно спасают человеческие жизни, безработных поддерживают бюджетными деньгами, а в бизнес привлекаются новые инвестиции* («Аргументы и факты», 2020 г., № 48). *Дати відсіч коронавірусу: медики Закарпаття влаштували оригінальний флешмоб* («Голос Карпат. ІНФО», 26 квітня 2020 р.). *Коронавірус спричинив останню битву держав проти технологічних компаній за найціннішу корисну копалину – персональні дані. Україна теж відправила на цю війну невеликий загін* («Економічна правда», 30 квітня 2020 р., 17:57).

Як бачимо, фрейм «Військові дії» конструює в засобах масової інформації образ вірусу як сильного противника, який прагне підкорити масштабні території, убиває мирних жителів, які гідно тримають оборону.

4. Фрейм «Результат війни»

Процес лікування коронавірусної інфекції висвітлюється в засобах масової інформації (далі – ЗМІ) метафорами, що належать до фрейму «Результат війни», представленого слотами *боротьба, спротив, оборона, перемога*. Згідно з медійними репрезентаціями, ведеться постійна протидія коронавірусу, що і реалізується в дискурсі за допомогою лексики із семантикою боротьби:

Боротьба з коронавірусом в Україні триває: карантин посилюється <...> («Еспресо», 2 квітня 2020 р.). *Організація Об'єдинених Націй продовжує нараціувати зусилля по боротьбі з коронавірусом* (URL: <https://www.un.org>).

Дії, спрямовані на протистояння ворогу, часто представлені у ЗМІ як оборонні. Бачимо приклади, що формують слот «Оборона» за допомогою лексичних одиниць із семантикою опору:

Спротив коронавірусу залежить від імунітету – лікар-вірусолог (Укрінформ, 19 березня 2020 р., 14:39). *Протягом останніх двох тижнів центральні органи влади разом із місцевим самоврядуванням намагаються організувати спротив поширенню COVID-19 в Україні* (UPLAN, 26 березня 2020 р.). *Держать оборону от распространения коронавируса поможет вакцинация*

(Официальный сайт Администрации Кинель-Черкасского района, 23 июня 2021 г.).

Проекція майбутнього (результат – перемога над ворогом) у новій понятійній сфері – це перемога над коронавірусом / пандемією репрезентується дієсловами *подолати, зупинити, перемогти*:

Я впевнений, що нам вдасться це зробити, вдасться переконати, і вдасться повністю подолати коронавірусну хворобу в нашій країні до кінця 2021 р. («Українська правда», 7 квітня 2021 р., 14:16). *Міністр охорони здоров'я Максим Степанов переконаний, що до кінця поточного року Україні вдасться повністю перемогти коронавірус* («Еспресо», 7 квітня 2021 р., 15:06). *После победы над коронавирусной инфекцией COVID-19 мир сильно изменится <...>* (РБКРго, 1 апреля 2020 г., 13:58).

Водночас, усвідомлюючи масштаби коронавірусної інфекції, силу, непередбачуваність, медіатексти часто демонструють стримані прогнози остаточної перемоги:

Прогнози щодо перемоги над коронавірусом до кінця року є передчасними – ВООЗ. Говорити про те, що пандемію коронавірусу вдасться

зупинити до кінця поточного року, передчасно і нереалістично», – заявив директор програми Всесвітньої організації охорони здоров'я <...> (Interfax-Україна, 2 березня 2021 р., 10:01).

Висновки. Отже, проаналізовані метафоричні медіатексти, що відображають механізми категоризації й освоєння колективною мовною свідомістю інформації про нову реалію – COVID-19, виявили значущість військової метафори в тематичних сферах і жанрах сучасного інтернет-дискурсу. Зібраний матеріал показав, що військова метафора реалізується в моделі, у якій задіяні такі фрейми: «Суб'єкт війни», «Об'єкт ведення війни», «Військові дії», «Результат війни». Базою для утворення М-моделі «Війна» стало колективне сприйняття коронавірусної інфекції і війни як негативного феномену, якому необхідно активно протидіяти. Варто зазначити, що інтернет-дискурс об'єктивує інтеграцію базисних фреймів, у результаті чого вибудовується фреймова сітка як найбільш узагальнений патерн організації знання про коронавірусну інфекцію. Подальше вивчення матеріалу, а також залучення інших категорій аналізу вбачається нам перспективним напрямом дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Джигарханов А. Фреймово-тезаурусная характеристика системы железнодорожной терминологии. *Молодежное приложение к журналу «Вестник Пятигорского государственного лингвистического университета»*. 2004. № 3. С. 22–41.
2. Лакофф Дж., Джонсон М. Метафоры, которыми мы живем. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
3. Минский М. Фреймы для представления знаний. Москва : Энергия, 1979. 152 с.
4. Тишко О., Коцюк Л. Лінгвістичний аналіз поняття фрейму. *Наукові записки*. Серія «Філологічна». Острог : Вид-во НаУОА, 2009. Вип. 11. С. 391–399.
5. Шейгал Е., Желтухина М. Фрейм «политик»: серьезное и комическое. *Когнитивные аспекты языковой категоризации*. Рязань : Рязан. гос. пед. ун-т им. С. А. Есенина, 2000. С. 145–150.

REFERENCES

1. Dzhigarkhanov A. R. Freimovo-tezaurusnaia kharakteristika sistemy zheleznodorozhnoi terminologii. [Frame-thesaurus characteristics of the railway terminology system]. *Molodezhnoe prilozhenie k zhurnalu "Vestnik Piatigorskogo gosudarstvennogo lingvisticheskogo universiteta"*. 2004. № 3. P. 22–41 [in Russian].
2. Lakoff G., Johnson M. Metaforiyi, kotoryimi myi zhivem [Metaphors We Live By] M.: Edytoryal URSS, 2004. 256 p. [in Russian].
3. Minskii M. Freimy dlia predstavleniia znaniia. [Frames for representing knowledge]. M.: Energiia, 1979. 152 p. [in Russian].
4. Tyshko O. V., Kotsiuk L. M. Linhvistychnyi analiz poniattia freimu. [Linguistic analysis of the concept of frame]. *Naukovi zapysky*. Ser. "Filolohichna". Ostroh : Vyd-vo NaUOA, 2009. Vyp. 11. P. 391–399 [in Ukrainian].
5. Sheigal, E. Y., Zheltukhina, M. R. Freim "politik": serezhnoe i komicheskoe. *Kognitivnye aspekty yazykovoi kategorizatsyi*. [The frame "politician": serious and comic. Cognitive aspects of language categorization]. Riazan: Riazan. hos. ped. un-t ym. S. A. Esenyina, 2000. P. 145–150 [in Russian].